

Asia: VN/12734/2019

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi liittyen pakottamalla solmitun avioliiton kumoamiseen

Avioliiton kumoaminen

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä

En kannata ehdotetun sääntelyn omaksumista. Pidän esitetyn sääntelyn vaikutuksia epävarmoina ja mahdollisesti negatiivisina erityisesti sen ryhmän näkökulmasta, jonka asemaa uudella sääntelyllä olisi tarkoitus parantaa. Tähän on neljä pääasiallista syytä.

Ensimmäinen näistä syistä liittyy tapaan, jolla avioeroon liittyvä stigma on hallituksen esityksessä ymmärretty. Ehdotetulla sääntelyllä tavoitellaan symbolista vaikutusta. Käsite avioeroon liittyvästä stigmasta ei kuitenkaan perustu tutkimukseen tai selvitykseen, vaan stereotyyppiseen oletukseen siitä, että joissakin yhteisöissä väestötietojärjestelmässä oleva merkintä henkilön siviilisäädystä on pakkoavioliiton uhreille ja heidän kulttuurisille tai uskonnollisille yhteisöilleen olennainen. Tämän stereotyyppisen käsityksen pohjalta oletetaan, että siviilisäätymerkintään vaikuttamalla voidaan poistaa avioeroon liittyvän stigman vaikutus.

Usein olennaista stigman kannalta on se, onko henkilö - käytännössä nainen - ollut seksuaalisessa suhteessa. Tästä näkökulmasta ei ole merkityksellistä, onko avioliitto juridisesti päättynyt eroon vai kumoamiseen. Jos suhteesta on lapsia, ei siviilisäätystä koskevalla juridisella merkinnällä todennäköisesti ole yhteisön silmissä mitään merkitystä. Pidänkin epätodennäköisenä, että uudistus parantaisi pakkoavioliiton uhrien asemaa.

Ei ole selvää, miten ihmiset ja yhteisöt käytännössä ymmärtävät avioeron ja kumoamisen välisen eron. Esimerkiksi islamilaisia avioeroja koskevan tutkimuksen perusteella tiedetään, että vaikka islamilainen oikeus tuntee monta eri avioliiton päättymisen muotoa, mukaan lukien avioeron ja avioliiton kumoutumisen ja mitättömyyden, eivät ihmiset käytännössä juurikaan erota näitä eri muotoja toisistaan. Avioliiton päättyminen mielletään avioeroksi silloinkin, kun juridisesti kysymys olisi avioliiton kumoutumisesta tai mitättömyydestä. Statuksen eli muodon sijaan merkitystä on sillä,

onko nainen ollut avioliitossa, siis suhteessa, vai ei. Tutkimuskirjallisuutta ei juurikaan ole siitä, miten erilaisissa tilanteissa ja yhteisöissä elävät pakkoavioliiton uhrin tosiasiaa mieltävät siviilisäätystä koskevan statuksen merkityksen eri konteksteissa.

Toinen syy liittyy siihen, että ehdotettu sääntely monimutkaistaa avioliiton päättymistä koskevaa sääntelyä. Tämä sisältää riskin siitä, ettei uusi menettely lopulta palvelekaan haavoittuvimmassa asemassa olevia yksilöitä vaan päinvastoin tekee järjestelmästä vain entistä vaikeaselkoisemman. Kokemukseni mukaan se, että avioliiton pätevyys, tunnustaminen, oleskelulupaharkinta ja siviilisäätty ovat eri asioita, on herättänyt hämmennystä sekä tavallisten ihmisten, tutkijoiden että käytännön työtä esimerkiksi perheväkivallan tai monikulttuuristen perheiden kanssa tekevien ammattilaisten parissa.

Kolmas ja mahdollisesti käytännössä merkittävin syy liittyy epävarmuuteen, jota uusi sääntely aiheuttaa niiden ihmisten arjessa, joiden elämä ja arki on esimerkiksi perhesuhteiden vuoksi ylirajaista ja jotka joutuvat matkustamaan ja asioimaan muiden maiden viranomaisten kanssa. Heidän kannaltaan on olennaista, mitä oikeusvaikutuksia avioliiton kumoamisella on muualla kuin Suomessa. Myös hallituksen esityksessä todetaan, että avioliiton kumoamisen oikeusvaikutukset ulkomailla eivät ole samalla tavalla ennakoitavissa kuin jos kyse on yhtenäisemmin ymmärretystä käsitteestä avioero.

Suomessa siviilisäätystä koskevalla merkinnällä on vain vähän vaikutusta. Ylirajaisessa tilanteessa saattaa kuitenkin olla toisin. Jos pakkoavioliiton uhri joutuu esimerkiksi matkustamaan tai asioimaan vaikkapa irakilaisien viranomaisten kanssa, hänen kannaltaan on olennaista tietää, miten Irakissa suhtaudutaan avioliiton kumoamiseen. Tuleeko irakilaisesta henkilön irakilaiseen henkilökorttiin tai matkustusasiakirjoihin merkintä avioerosta riippumatta siitä, miten avioliitto on suomalaisessa järjestelmässä päättynyt? Entä mitä seuraa silloin, jos avioliiton kumoutumista ei lainkaan tunnusteta? Vapautuisiko esimerkiksi Suomessa asuva iranilaistaustainen pakkoavioliiton uhri velvollisuudesta esittää aviomiehen antama matkustuslupa tilanteessa, jossa hänen avioliittonsa on kumottu vai onko riskinä, etteivät iranilaiset viranomaiset lainkaan tunnusta avioliiton päättymistä kumoamismenettelyssä? Koska pakkoavioliitto on monella tavoin sukupuolittunut ilmiö, myös avioliiton kumoamisen mahdolliset negatiiviset vaikutukset ovat suurella todennäköisyydellä sukupuolittuneita.

Esityksessä ehdotetaan, että avioliiton kumoaminen tallennetaan väestötietojärjestelmään avioliiton purkamista koskevana tietona. On mahdollista, että toisen valtion viranomaiset tunnustavat avioliiton kumoamisen ongelmitta. Mutta on myös mahdollista, että avioliiton kumoamista kohdellaan avioerona tai sitä ei tunnusteta lainkaan. Viimeksi mainittu saattaa toteutua myös Euroopan sisällä.

Neljäs syy liittyy uuden menettelyn raskauteen. Esityksen mukaan avioliiton kumoamista koskevassa asiassa hakijan on esitettävä uskottava näyttö avioliittoon pakottamisesta. Esityksessä todetaan

myös, että avioliiton purkaminen on joka tapauksessa menettelyllisesti yksinkertaisempaa tavanomaisessa avioeromenettelyssä. Kysymys siitä, tuleeko puoliset tuomita avioeroon ei käytännössä voi muuttua riitaiseksi eikä muutoksenhaku tule tällaisessa asiassa kysymykseen. Avioliiton kumoamisasia sen sijaan voi muuttua hyvinkin riitaiseksi ja siitä voidaan joutua riitelemään myös muutoksenhakuasteissa. Pakkoa ei ole juurikaan määritelty esityksessä, joten sen määrittely, milloin kysymys on avioliittoon pakottamisesta, jäisi oikeuskäytännön varaan.

Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä

Sinänsä tavoite selkiyttää alaikäisenä ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamiseen liittyvää sääntelyä on kannatettava. Erilaiset tilanteet ja niistä haavoittuvassa asemassa olevalle henkilölle aiheutuvat seuraukset tulisi kuitenkin ottaa nyt esitettyä paremmin huomioon.

Lähtökohtaisesti kansainvälisessä yksityisoikeudessa pyritään tunnustamaan myös sellaiset avioliitot, joiden solmimiseen liittyy ongelmia esimerkiksi ihmisoikeusnäkökulmasta. Tärkein syy lähtökohtaiseen tunnustamiseen on se, että usein avioliiton tunnustamatta jättämisellä on enemmän haitallisia vaikutuksia kuin tunnustamisella. Lisäksi nämä vaikutukset koskevat useammin tyttöjä ja naisia kuin poikia ja miehiä. Yhtäältä alaikäisavioliitto on ilmiönä sukupuolittunut ja toisaalta sukupuolittuneista rakenteista seuraa, että usein juuri vaimolle avioliiton mukanaan tuomista oikeusvaikutuksista on enemmän etua.

Pidän epätodennäköisenä, että ehdotettu sääntely johtaisi esitettyihin tavoitteisiin. Jos lähtökohdaksi otetaan se, että ulkomailla alaikäisenä solmittua avioliittoa ei tunnusteta ilman erityistä syytä, on vaarana, että erityisten syiden kynnyksessä nousee korkeaksi. Tällöin uudistuksesta on käytännössä enemmän haittaa niille henkilöille, jotka kuitenkin päätyvät alaikäisenä avioliittoon, kuin siitä on hyötyä siinä muodossa, että alaikäisavioliitot vähenisivät.

Tilanteita, joissa alaikäinen nuori lähetetään ulkomaille joko suoraan avioitumistarkoituksessa tai reaktiona ristiriitoihin nuoren ja vanhempien välillä tulisi tunnustaa paremmin. On kuitenkin epäselvää, johtaisiko ehdotettu sääntely tämän ilmiön vähenemiseen vai ei. Ehdotettu sääntely olisi helppoa kiertää esimerkiksi niin, että alaikäisenä ulkomaille lähetetty nuori viipyisi ulkomailla pidempään, täysi-ikäisyyteen saakka, jonka jälkeen avioliitto solmittaisiin ja tunnustettaisiin automaattisesti. Jos tunnustamista koskevan sääntelyn tiukennus johtaisi entistä pidempiin tahdonvastaisiin oleskeluihin ulkomailla, sen vaikutukset olisivat suoraan kielteiset haavoittuvassa asemassa olevien nuorten kannalta. Toinen tapa kiertää sääntelyä olisi järjestää avioliitto epävirallisesti alaikäisenä ja vahvistaa se vihkimisellä nuoren tultua täysi-ikäiseksi. Myös tähän ilmiöön on sääntelyn keinoin hyvin vaikeaa puuttua.

Tilanteita, joissa aikuinen Suomessa asuva henkilö matkustaa ulkomaille ja solmii siellä avioliiton alaikäisen henkilön kanssa, kohdellaan tällä hetkellä siten, että avioliitto tunnustetaan vasta sitten kun alaikäinen osapuoli on tullut täysi-ikäiseksi ja pyytää avioliiton tunnustamista. Se, että tällaista avioliittoa ei uudistuksen myötä lähtökohtaisesti tunnustettaisi lainkaan, voisi vaikuttaa suotuisasti joidenkin ihmisten toimintaan ja merkitä sitä, että avioliitto solmittaisiin vasta toisen osapuolen tultua täysi-ikäiseksi. Tilanteissa, joihin liittyy hyväksikäyttöä tai merkittävä ero osapuolten valta-asemissa, muutos ei kuitenkaan toisi toivottuja seurauksia. Jos avioliitto uudistuksesta huolimatta solmittaisiin ulkomaille alaikäisen kanssa joko siksi, ettei puolisoilla ollut tietoa lain sisällöstä tai siksi, että säännöksiä pyritään kiertämään, kohdistuisivat negatiiviset seuraukset ensi sijassa alaikäiseen osapuoleen, yleensä vaimoon.

Ylirajaisissa avioliitoissa tilaisuus muuttaa Eurooppaan saattaa olla merkittävä avioliiton solmimisen motiivi ja eurooppalainen kumppani tästä syystä tavoiteltu puolisoehdokas. Jos avioliittoa ei tunnustettaisi lainkaan eikä alaikäinen osapuoli edes täysi-ikäistyttyään voisi seurata puolisoaan Suomeen, jäisi hän omassa paikallisessa yhteisössään edelleen avioliiton sitomaksi, mutta käytännössä ilman mahdollisuutta saada avioliitosta hänelle seuraavaa suojaa ja oikeuksia tai edes sitä etua, jota oleskelulupa Eurooppaan voisi merkitä. Suomeen palaava puoliso olisi puolestaan vapaa solmimaan uuden avioliiton eikä häntä voitaisi velvoittaa esimerkiksi osallistumaan puolisonsa elatukseen. Tällaisesta liitosta syntyvien lasten juridinen asema olisi niin ikään epäselvä.

Muut huomiot

Onko teillä muuta lausuttavaa ehdotukseen liittyen?

Kuten jo aikaisemmassa lausunnossa totesin, pidän tarpeellisena poikkihallinnollisen selvitystyön käynnistämistä liittyen ylirajaisiin perhesuhteisiin ja erityisesti nuorten ja lasten asemaan. Riittävän laajan selvitystyön jälkeen tulisi harkita, mihin toimenpiteisiin viranomaisten ja lainsäätäjän olisi tarkoituksenmukaista ryhtyä. Pakko- ja lapsiavioliittoihin tai tahdonvastaisiin lähettämisiin ulkomaille ei voida reagoida vain kansainvälisen yksityisoikeuden (tai rikosoikeuden) sääntelyalaaan kuuluvien keinoin. Lisäksi uudistusten mahdollisia vaikutuksia pitäisi selvittää nykyistä enemmän.

Mustasaari Sanna
Itä-Suomen yliopisto